

Aleksandra ZAMOJSKA

Akademia WSB

ana.zamojska@gmail.com

ŚRODOWISKO OPERACYJNE PROWINCJI GHAZNI 2009-2014 W PROCESIE PCR

UDZIAŁ KOBIET W OPERACJONALIZACJI KULTURY

ABSTRACT The Operational Environment of Ghazni 2009-2014 Province in the PCR Process: Women's Participation in Operationalization of Culture

The article examines the role of women in the operational environment of Ghazni Province, Afghanistan, during intensified counterinsurgency operations (2009-2014), focusing on the Polish Military Contingent and the post-conflict reconstruction process. It analyzes how gender dynamics shaped the operationalization of culture and whether women were integrated into operational planning. The study is based on qualitative interviews and analysis of NATO and doctrinal documents. The findings indicate that women played a significant role in cultural mediation, communication, and stabilization efforts. However, their contribution remained informal and was not systematically embedded in mission design. Cultural awareness was applied in an ad hoc manner rather than as a structured planning component. The article concludes that integrating gender-sensitive cultural analysis could enhance operational effectiveness. Women should be recognized as integral actors within the security and reconstruction architecture.

Keywords: PCR, Polish Military Contingent (PMC), women, Afghanistan, operationalisation of culture

Słowa kluczowe: PCR, PKW, kobiety, Afganistan, operacjonalizacja kultury

WPROWADZENIE

Udział kobiet w środowisku operacyjnym współczesnych konfliktów zbrojnych stanowi jeden z istotnych, lecz wciąż niedostatecznie rozpoznanych elementów analiz bezpieczeństwa. Dotyczy to szczególnie operacji populacjocentrycznych oraz procesów odbudowy pokonfliktowej (*Post-Conflict Reconstruction* – PCR), w których czynniki społeczno-kulturowe odgrywają kluczową rolę.

Artykuł koncentruje się na prowincji Ghazni w Afganistanie w latach 2009-2014, czyli w okresie intensyfikacji działań przeciwpartyzanckich (COIN) oraz równoległych wysiłków stabilizacyjnych i odbudowy instytucjonalnej. Szczególną uwagę poświęcono roli kobiet w środowisku operacyjnym oraz ich wpływowi na proces operacjonalizacji kultury w działaniach Polskiego Kontyngentu Wojskowego (PKW).

Celem artykułu jest analiza, w jaki sposób kobiety – zarówno Afganki, jak i kobiety służące w PKW – oddziaływały na kulturowy wymiar środowiska operacyjnego, oraz czy ich potencjał był świadomie wykorzystywany w procesach planowania i prowadzenia działań.

Autorka stawia następujące pytania badawcze:

1. W jaki sposób kobiety funkcjonowały jako aktorki środowiska operacyjnego w prowincji Ghazni?
2. Jak ich obecność wpływała na operacjonalizację kultury w działaniach PKW?
3. Czy i w jakim stopniu potencjał kobiet był instytucjonalnie uwzględniany w planowaniu operacyjnym?

Artykuł opiera się na jakościowym studium przypadku prowincji Ghazni w Afganistanie w latach 2009-2014. W badaniach zastosowano:

- analizę literatury naukowej z zakresu gender studies, studiów nad bezpieczeństwem, kulturoznawstwa i antropologii;
- analizę dokumentów doktrynalnych NATO i materiałów dotyczących operacji COIN;
- wywiady eksperckie przeprowadzone z byłymi członkami Polskiego Kontyngentu Wojskowego (dowódcami, oficerami sztabowymi, kobietami żołnierzami oraz personelem cywilnym). Dobór rozmówców miał charakter celowy – obejmował osoby zajmujące stanowiska związane z planowaniem, analizą środowiska operacyjnego oraz kontaktami z ludnością cywilną. Ograniczenia badań wynikają z retrospektywnego charakteru wywiadów, ograniczonego dostępu do dokumentacji operacyjnej oraz subiektywnego charakteru relacji uczestników misji.

Wyniki badań wskazują jednoznacznie, że kobiety odgrywały istotną, wielowymiarową rolę w procesie operacjonalizacji kultury – jako mediatorzy, łączniczki kulturowe, aktorki *soft power*, uczestniczki działań PCR oraz element niemal połowy lokalnej populacji. Jednocześnie ich potencjał nie został systemowo ani instytucjonalnie włączony w proces planowania operacyjnego. Operacjonalizacja kobiet miała charakter nieformalny, sytuacyjny i opierała się na doświadczeniu zdobytym w środowisku operacyjnym.

1. RAMY TEORETYCZNE I KULTUROWE OPERACJONALIZACJI PŁCI

Konflikt w Afganistanie w latach 2009-2014¹ usytuowany był w dwóch zasadniczych obszarach kultury. Ścierały się ze sobą dwie przestrzenie: zmilitaryzowanej męskości² funkcjonującej w obrębie ISAF³ i wchodzących w jego skład kontyngentów, w tym Polskiego Kontyngentu Wojskowego (PKW), oraz archetypowego państwa patriarchalnego reprezentowanego przez Afganistan. W obu tych obszarach obecne były kobiety, pełniące funkcje definiowane przez płć i stereotypy z nią związane. Dysponowały potencjałem operacyjnym, realizowały zadania służbowe i stanowiły integralny element środowiska operacyjnego.

Operacjonalizację kultury można rozpatrywać w trzech płaszczyznach:

- 1) teoretycznej – proces umożliwiający zastosowanie pojęć kulturowych w praktyce, przyczyniający się do lepszego zrozumienia dynamiki społecznej i kulturowej w danym kontekście;
- 2) wojskowej – *identyfikacja najbardziej istotnych aspektów kulturowych, które wpływają na operacje wojskowe i które pomagają zrozumieć społeczno-kulturową dynamikę środowiska operacyjnego, a także skutki naszych działań* tudzież pojmowana jest jako *identyfikacja w charakterystyce społeczno-kulturowej rejonu operacji cech mających znaczenie dla operacji oraz ich wykorzystanie w planowaniu i prowadzeniu działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa*⁴;
- 3) praktycznej – integracja i wykorzystanie zasobów ludzkich w strukturach sił zbrojnych⁵.

Interpretacje płci charakterystyczne dla społeczeństw odmiennych kulturowo układają się na konstrukcję bezpieczeństwa. Mechanizmy kulturowe określają funkcje

¹ Działania kontrpartyzanckie/antyrebelianckie są koncepcją strategiczną i operacyjną, nad którą USA pracowały od 1995 r. Do inspiratorów COIN można zaliczyć Davida Galulę, Davida Petraeusa, Davida Kilcullena, Ruperta Smitha. Więcej zob. S. Metz, *Counterinsurgency: Strategy and the Phoenix of American Capability*, US Army War College USAWC Press, 2 I 1995; D.H. Petraeus, J.M. Mattis, *Field Manual*, no. 3-24: *Counterinsurgency*, Washington, 2006 i in. Lata 2009-2014 to czas realizacji operacji COIN w Afganistanie. 2009 r. był przełomowy zarówno dla talibów, jak i sił koalicji. W ujęciu tych pierwszych był on udany ze względu na eskalację przemocy i niską frekwencję wyborczą, natomiast w siłach koalicji wiązał się z zainicjowaniem przez Baracka Obamę strategii przecipartyzanckiej (COIN). M. Norell, *COIN in Afghanistan: Winning the Battles, Losing the War?*, FOI. Swedish Defence Research Agency, III 2010, s. 10, 21; K. Danielewicz, *Operacja „Moshtarak”. Pierwszy praktyczny test nowej strategii COIN w Afganistanie*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2010, nr 3-4, s. 63.

² R. Tapscott, *Militarized Masculinity and The Paradox of Restraint: Mechanisms of Social Control under Modern Authoritarianism*, „International Affairs” 2020, vol. 96, no. 6, s. 1565-1584; T. Tomasik, *Wojna, męskość, literatura*, Słupsk 2013, s. 360.

³ International Security Assistance Force (Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa).

⁴ K. Trochowska, *Operacjonalizacja kultury w przeciwdziałaniu zagrożeniom asymetrycznym*, „Zeszyty Naukowe AON” 2013, nr 3(92), s. 50. Zob. też V. Bados, J. Martínez-Ferrer, L. Lavella, *Guidelines for Commanders and Staffs: Operationalization of Culture in Military Operations. Best Practices*, SP Tradoc, Granada 2010, s. 11-12.

⁵ J.E. Whitt, *Dangerous Liaisons: The Context and Consequences of Operationalizing Military Chaplains*, „Military Review” 2012, vol. 92, no. 2, s. 53-63.

i obowiązki każdej płci oraz dostęp do zasobów materialnych i niematerialnych takich jak władza. Konsekwencje tych podziałów wpływają bezpośrednio na bezpieczeństwo wszystkich uczestników operacji wojskowych i PCR.

Interpretacje i rozumienie płci, które widoczne są w dyskursie transatlantyckim, przekładają się na konstrukcję europejskich instytucji do spraw bezpieczeństwa⁶. Zatem instytucje mają plenipotencję do tego, by tworzyć nowe wzorce i wdrażać nowe praktyki, także te związane z gender i konfliktem, oraz zakreślać semantyczne granice poznania⁷. Jak zauważyła Elisabeth Prügl: *płeć ontologicznie jest wpleciona w wojnę*⁸. Uwikłanie to pociąga za sobą szereg konsekwencji na wielu płaszczyznach, począwszy od obszarów definicyjnych, przez kulturowe, na materialnych i instytucjonalnych skończywszy.

Mimo iż kobiety relatywnie rzadko biorą bezpośredni udział w walce, stanowią wsparcie dla mężczyzn, często przejmując obowiązki związane z utrzymaniem rodziny. Historycznie i kulturowo kobiety były kojarzone z pokojem, mediacją⁹ oraz traktowane jako ofiary wojny. Dominacja męskości wzmacniała wyobrażenie o pasywnej kobiecości. W relacji płci zachodzi więc dychotomia: męski agresor kontra kobiecy rozjemca. Kobiety w aktywnych rolach wojskowych są traktowane jako niekobiece¹⁰, acz bojownicy, niezależnie od płci, kojarzeni są z męskością, a działacze na rzecz pokoju – z kobiecością¹¹. Wojna, jako konstrukt, określona jest przez Joshuę S. Godlsteina jako akt licencjonowanej mizoginii, w którym jedna strona stara się zdominować i zmusić drugą do uległości. W podobnym tonie pisze również Cynthia Cockburn, twierdząc, że *patrarchalne relacje między płciami predysponują nasze społeczeństwa do wojny. Są siłą napędową utrwalającą wojnę. Są jedną z przyczyn wojen [...]*¹². Trudno także nie zauważyć, że procesy militaryzacji łączą się z przemocą w społeczeństwie.

⁶ E. Prügl, *Gender and War: Causes, Constructions, and Critique*, „Perspectives on Politics” 2003, vol. 1, no. 2, s. 340-341.

⁷ L. McLeod, *Experiences, Reflections, and Learning: Feminist Organizations, Security Discourse and SCR 1325*, [w:] *Making Gender, Making War: Violence, Military and Peacekeeping Practices*, red. A. Kronsell, E. Svedberg, London 2011, s. 153-173; B. Locher, E. Prügl, *Feminism and Constructivism: Worlds Apart or Sharing the Middle Ground?*, „International Studies Quarterly” 2001, vol. 45, no. 1, s. 111-129.

⁸ E. Prügl, *Gender and War...*, s. 335 [tłumaczenie cytatów obcojęzycznych w tekście pochodzi od autorki].

⁹ Między innymi dramat Arystofanesa pt. *Lizystrata*, powstały podczas II wojny peloponeskiej, w którym autor opisuje strajk kobiet, polegający na separacji swoich mężów od łóża do czasu, aż ci zawrą między sobą pokój. Wymowa sztuki jest zdecydowanie pacyfistyczna. Arystofanes, *Lizystrata*, przeł. O. Śmiechowicz, Katowice 2022.

¹⁰ Przykład Lynndie England i Abu Ghraib – kobieta działająca wbrew regułom i stereotypom, męska, dominująca, nadużywająca władzy, stosująca przemoc, w tym seksualną. Jej postawa traktowana jest jako sukces potwierdzający męską wyższość. Zob. D. Letort, *Looking Back into Abu Ghraib: Standard Operating Procedure (Erroll Morris, 2008)*, „Media, War & Conflict” 2013, vol. 6, no. 3, s. 221-232; I. Ahmed, *Does Gender Shape the War System and Vice Versa?*, s. 3, [online] <https://www.e-ir.info/2014/11/16/does-gender-shape-the-war-system-and-vice-versa/>, 13 XI 2024.

¹¹ I. Ahmed, *Does Gender Shape...*

¹² C. Cockburn, *Gender Relations as Causal in Militarization and War: A Feminist Standpoint*, [w:] *Making Gender, Making War...*, s. 29.

Raporty Amnesty International, agend ONZ, Banku Światowego i innych organizacji nie tylko informują o skali przemocy wobec kobiet, ale również pokazują praktyki przemocy, jakich doświadczają kobiety podczas konfliktów zbrojnych. Wśród nadużyć znajdują się gwałty, przemoc seksualna, handel ludźmi, zmuszanie do prostytucji i/lub małżeństwa, molestowanie – wszystko to odnosi się do kobiecej seksualności. Zatem wojna dotyka jednoznacznie cielesności kobiet i zarządza ich biologiczną płcią, dając asumpt do tworzenia kulturowych konstrukcji przemocy.

Jak jasno podkreślają m.in. Marie O'Reilly, Andrea Ó Súilleabháin oraz Thania Paffenholz, włączenie kobiet w proces pokojowy podnosi o 20% prawdopodobieństwo, że porozumienie pokojowe przetrwa dwa lata, natomiast czynny udział kobiet w procesie pokojowym podnosi szanse na utrzymanie pokoju przez 15 lat o 35%¹³.

W latach 1992-2011 zaledwie 2% głównych mediatorów i 9% negocjatorów w procesach pokojowych stanowiły kobiety¹⁴. Tylko 7% porozumień podpisanych w latach 1990-2010 odnosiło się do równości płci lub praw kobiet¹⁵. Włączanie kobiet w proces budowania pokoju zdaje się zatem problematyczne. Jednym z powodów trudności jest inna priorytetyzacja składowych elementów pokoju przez kobiety (skupiona na zapewnieniu bezpieczeństwa fizycznego) niż negocjujących go zmaskulinizowanych organizacji czy instytucji¹⁶. Co więcej, problemy związane z niedostateczną reprezentacją kobiet w ciałach decyzyjnych są pokłosiem niedoceniań perspektywy płci w procesach budowania pokoju¹⁷.

Cynthia Enloe zauważyła, że kobiety po zakończeniu konfliktu nadal określane są jako ofiary i jest im odbierana sprawczość oraz inicjatywa; mogą być, opierając się na normach społecznych, budowniczkami pokoju, ale nie aktywnymi negocjatkami czy osobami podejmującymi polityczne decyzje. Często stoją przed wyborem: brać udział w budowaniu pokoju, czy stać na straży swoich rodzin i tradycyjnych wartości? A konieczność przetrwania w zastałych, zazwyczaj patriarchalnych, strukturach odciąża je

¹³ *Reimagining Peacemaking: Women's Roles in Peace Processes*, red. M. O'Reilly, A. Ó Súilleabháin, T. Paffenholz, New York 2015, s. 12; *Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325*, UN Women, 2015, s. 49.

¹⁴ *Women's Participation in Peace Negotiations: Connections Between Presence and Influence*, UN Women, 2012, s. 3.

¹⁵ Ch. Bell, C. O'Rourke, *Peace Agreements or 'Pieces of Paper'? The Impact of UNSC Resolution 1325 on Peace Processes and Their Agreements*, „International and Comparative Law Quarterly” 2010, vol. 59, no. 4, s. 941-980. Te dane potwierdza również Laurel Stone w swoich badaniach za lata 1984-2004. L. Stone, *Annex II: Quantitative Analysis of Women's Participation in Peace Processes*, [w:] *Reimagining Peacemaking...*, s. 34; J. Krause, L. Olsson, *Women's Participation in Peace Processes*, [w:] *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*, red. R. Mac Ginty, J. Darby, Cham 2022, s. 103-119; A. Oetler, *The Struggle for Gendered Peace and LGBT Rights in Colombia*, „Violence, Security, and Peace Working Papers” 2019, no. 2.

¹⁶ *Reimagining Peacemaking...*, s. 9 i nast.

¹⁷ J.M. Minnich, *Societal Violence Against Women and National Insecurity: The Need for Gendered Security*, [w:] *Hindsight, Insight, Foresight: Thinking about Security in The Indo-Pacific*, red. A.L. Vuving, Honolulu 2020, s. 76.

od angażowania się w działania pokojowe czy przekraczania przyjętych przez wspólnotę norm i zasad¹⁸.

Ani doświadczenia kolonialne, ani konflikty XX w. nie stały się wystarczającymi argumentami do włączenia kultury jako narzędzia do wojskowej działalności planistyczno-decyzyjnej. Na tzw. zwrot kulturowy¹⁹ na poziomach strategicznym, operacyjnym i taktycznym trzeba było poczekać do 11 września 2001 r. Dopiero działania terrorystyczne, a potem rebelianckie i konieczność efektywnego stawiania czoła przeciwnikowi w operacjach typu COIN rozbudziły konieczność zaimplementowania wiedzy kulturowej jako wsparcia militarnego oraz niezbędnego elementu szkolenia²⁰.

Jak zauważyła Kamila Trochowska: *W efekcie pogarszania się sytuacji strategicznej zarówno w Iraku, jak i Afganistanie zaczęto szukać nowych rozwiązań pozwalających na zyskanie poparcia i współpracę lokalnej ludności, poprawę wizerunku sił koalicji czy ISAF oraz wdrażanie nowych rozwiązań mających na celu zwiększenie efektywności operacji*²¹. Mimo iż – co zaznaczyła m.in. Elżbieta Olzacka – wojsko koncentrowało się głównie na użyteczności perspektywy kulturowej w prowadzonych działaniach²², droga do operacjonalizowania kultury przez wojsko była długa, zawiła i kręta. Natrafiała na bariery etyczne²³, możliwości organizacyjne, absorpcyjne i interpretacyjne.

Rozumienie płci w kontekście kulturowym ma bezpośrednie przełożenie na instytucje międzynarodowe i doktryny wojskowe, które od początku XXI w. coraz częściej włączają perspektywę gender do planowania operacyjnego. Przykładem są rezolucje ONZ i dokumenty NATO, które stanowią przedmiot kolejnego podrozdziału.

¹⁸ C. Enloe, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Berkeley–Los Angeles–London 2014, s. 29.

¹⁹ Zwrot kulturowy – czyli zwrot w stronę badań związanych z kategorią kultury; dostrzeżenie problematyki kulturowej we współczesnych konfliktach zbrojnych. Więcej na ten temat: H. Schreiber, *Świadomość międzykulturowa. Od militaryzacji antropologii do antropologizacji wojska*, Warszawa 2013; E. Olzacka, „Kulturowy zwrot” w badaniu i prowadzeniu wojen – nowa perspektywa analityczna, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, z. 4(89), s. 305–320; też, *Wojna a kultura. Nowożytna rewolucja militarna w Europie Zachodniej i Rosji*, Kraków 2016.

²⁰ D.H. Petraeus, J.M. Mattis, *Field Manual...*; W. Wunderle, *Through the Lens of Cultural Awareness: A Primer for US Armed Forces Deploying to Arab and Middle Eastern Countries*, Kansas 2006; B.A. Salmoni, P. Holmes-Eber, *Operational culture for the warfighter: Principles and Applications*, Washington 2008 i in.

²¹ K. Trochowska, „Zdobycie serc i umysłów” od kuchni. Amerykańskie doświadczenia w operacjonalizacji kultury dla potrzeb wojskowych, „Politeja” 2014, vol. 11, nr 2, s. 210–211.

²² E. Olzacka, *Wojna a kultura...*, s. 33.

²³ Czy antropolog może angażować się w wojnę? To pytanie powodowało wzburzenie w środowisku akademickim oraz u przedstawicieli antropologii zaangażowanej. W środowisku cywilnym szukano argumentów za i przeciw w kontekście etyki takiej działalności, „zapominając” o pracy Ruth Benedict czy Clyde’a Kluckhohna (pierwsze programy szkoleń z zakresu świadomości międzykulturowej) podczas II wojny światowej.

2. GENDER W ARCHITEKTURZE BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO: REZOLUCJA 1325 I DOKTRYNY NATO

W październiku 2000 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ przeniosła zagadnienia dotyczące praw kobiet (*women's rights and conditions*) z agendy społeczno-gospodarczej do agendy międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Jednogłośnie przyjęcie przez RB rezolucji 1325 stało się historyczną zmianą dla międzynarodowego spojrzenia na bezpieczeństwo²⁴. Zadaniem rezolucji stało się wzmacnianie praw kobiet, dążenie do eliminowania dyskryminacji ze względu na płeć biologiczną i społeczną oraz zapewnienie promowania upodmiotowienia kobiet.

Jak zauważył James M. Minnich: [...] *mandat WPS konfrontuje się z kulturowym modelem zdominowanego przez mężczyzn sektora bezpieczeństwa, kierując wszystkie narody do zajęcia się i rozwiązania kwestii roli kobiet w pokoju i bezpieczeństwie*²⁵. Wzywając do uwzględnienia perspektywy płci w operacjach pokojowych, rezolucja 1325 przedstawiła wytyczne dotyczące tego, jak płeć może być rozumiana w kontekście utrzymywania pokoju. Koncepcje gender i gender mainstreamingu przemieściły się zatem z obszaru aktywizmu i myślenia *stricte* feministycznego do agendy Rady Bezpieczeństwa ONZ, a kwestie związane z kobietami przeszły z obszaru społecznego do obszaru bezpieczeństwa. Zmiana ta stała się fundamentalna zarówno dla sektora bezpieczeństwa państw członkowskich, jak i kobiet na całym świecie (a szczególnie na obszarach objętych konfliktem).

W 2009 r. NATO zatwierdziło dyrektywę Dowództw Strategicznych Bi-SCD 40-1. Od tego czasu w Sojuszu coraz więcej uwagi poświęcano zagadnieniom płci (głównie w kontekście gender), kobiet oraz korelacji tych czynników ze skutecznością operacyjną.

Dyrektywa Bi-SCD 40-1 na przestrzeni lat podlegała rewizjom²⁶. Autorzy dokumentu słusznie zauważyli, że, *bezpieczeństwo i zagrożenia podczas konfliktów są różnie postrzegane przez mężczyzn, kobiety, chłopców i dziewczęta*²⁷. Świadomość perspektywy płci pozwala na skuteczną reakcję, poszerza pole świadomości sytuacyjnej, pozwala na budowanie lepszej komunikacji oraz wpisuje się w tzw. kompleksowe podejście (*comprehensive approach* – CA), i daje sposobność zbudowania pokoju w sposób zrównoważony i trwały. Doktryna ma na celu uwzględnienie aspektu płci podczas wszystkich operacji NATO, które winny być planowane i przeprowadzane zgodnie z rezolucjami Rady Bezpieczeństwa ONZ nr: 1325, 1820, 1888, 1889 i 1960, jak również

²⁴ L.P. Kvarving, R. Grimes, *Why and How Gender Is Vital to Military Operations*, [w:] *Handbook on Teaching Gender in the Military*, Geneva 2016, s. 14.

²⁵ J.M. Minnich, *Societal Violence...*, s. 77.

²⁶ Pierwsza wersja dyrektywy Dowództw Strategicznych Bi-SCD 40-1 zatwierdzona została w 2009 r. Obecnie obowiązuje znowelizowana dyrektywa Dowództw Strategicznych Bi-SCD 40-1 z 2021 r. *Bi-Strategic Command Directive 040-001 (Public Version) Integrating Gender Perspective into The Nato Command Structure*, 20 X 2021, [online] https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/Bi-SCD_040-001.pdf, 28 VII 2023.

²⁷ *Tamże*, s. 5.

Konwencją w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women – CEDAW), dyrektywami NATO dotyczącymi płci.

Według Leny P. Kvarving oraz Rachel Grimes: [...] *Perspektywa płci powinna być nieodłączną i niezbędną częścią kompleksowego podejścia do operacji wojskowych*²⁸. Stanowi ona część *analizy terenu ludzkiego*, czyli według Davida Hyndmana i Scotta Flowera, *środowiska społeczno-kulturowego*²⁹, jak również pozwala rozpoznać aktorów kluczowych na obszarze prowadzonej operacji oraz umożliwia głębsze zrozumienie dynamiki społecznej obszaru operacji i mechanizmów nią zarządzających. Zoperacjonalizowanie tej wiedzy pozwala na skuteczniejszą realizację celów wojskowych na poziomach strategicznym, operacyjnym i taktycznym.

Świadomość kulturowa oparta na wiedzy etnograficznej jest pierwszym stopniem do operacjonalizacji kultury i – według wytycznych NATO – bez kompetencji międzykulturowej (połączonej z internalizacją kulturową) nie wystarcza do operacjonalizacyjnego wykorzystania kultury³⁰. Gruntowna analiza przestrzeni kulturowej, wszystkich niuansów, walorów i zagrożeń daje pole do decyzji i działań (zarówno na korzyść sił koalicji (Coalition Forces – CF), PKW, jak i lokalnej społeczności). Operacjonalizacja kultury nie przebiega na wszystkich szczeblach operacji tak samo, a jej wdrożenie powinno być adekwatne do szczebla zadaniowego. Zatem oddziaływanie kobiet na operacjonalizację kultury połączone jest z identyfikacją znaczących dla prowadzenia operacji militarnej aspektów kultury obszaru, na którym prowadzone są działania, i wdrożenie tej wiedzy w proces przygotowań i prowadzenia operacji odpowiednio do szczebla zadaniowego.

3. KOBIETY W STRUKTURZE SPOŁECZNO-KULTUROWEJ AFGANISTANU I PROWINCJI GHAZNI

Udział Afganek (jak i Ghaznijek) w formalnych i nieformalnych strukturach i procesach politycznych oraz ich obecność w sferze publicznej w zakreślonej tu cezurze czasowej pozostawał niewielki. Mimo prób mających na celu niwelowanie różnic między płciami w przestrzeni *stricte* patriarchalnej, przy braku kompetencji i stosownych narzędzi, nie udało się ani organom państwowym, ani siłom koalicji i Polskim Kontyngentom Wojskowym (PKW) przełamać impasu w zakresie pozostania kobiet za zasłoną. Pojedyncze lokalne bohaterki – polityczki, przedsiębiorczynie, lekarki, nauczycielki, policjantki – stawały się twarzami wszystkich Afganek/Ghaznijek. Ich podmiotowość nie wyczerpała się w modelu wiktyimizacji narzucanym zarówno przez zachodnich wyzwolicieli, jak i tradycjonalistyczne, mizoginistyczne i patriarchalne struktury społeczne.

²⁸ L.P. Kvarving, R. Grimes, *Why and How Gender...*, s. 9.

²⁹ D. Hyndman, S. Flower, *The Crisis of Cultural Intelligence: The Anthropology of Civil-Military Operations*, Singapore 2019, s. 4.

³⁰ K. Trochowska, *Operacjonalizacja...*, s. 53.

W Afganistanie (zatem i w prowincji Ghazni) patriarchat konstruuje hierarchię relacji między płciami, w której mężczyźni są uprzywilejowani³¹. Przestrzeń publiczna kojarzy się z mężczyznami, zatem dla nieuważnego obserwatora brak kobiet w krajo-brazie przestrzeni publicznej staje się czymś normalnym, a skoro tak, to nie ma potrzeby tej normy zmieniać, wnikać w nią. Kobiety zostają z niej wymazane i stają się wielkimi nieobecnymi, wobec których, z kurtuazji, raz na jakiś czas czyni się jakiś gest, np. orga-nizuje się kurs szycia... Kobieta, jeśli trafiała do polityki, to jako żona i/lub matka. Per-spektywa przyjęta przez mężczyzn wobec spraw kobiet dominowała i znacząco przy-czyniała się do nieskuteczności działań na ich rzecz. Afgańscy mężczyźni jako rzecznicy kobiet oraz mężczyźni reprezentujący siły koalicyjne i Polskie Kontyngenty Wojskowe nie dostrzegali istotnej części społeczności, którą formalnie stanowiły kobiety (około 49% populacji prowincji)³². Paradoksalnie jednym z argumentów na rzecz interwen-cji była feministyczna idea walki z opresją ze względu na płeć, lecz wykorzystywanym narzędziem była przemoc epistemiczna – pomijano sprawczość Afganek, traktując je głównie jako ofiary, pozbawione aktywnej roli i przedstawiane w sposób pasywny³³.

Ergo wszelkie działania na rzecz kobiet w kontekście rozwoju, bezpieczeństwa czy odbudowy w Afganistanie były, są i będą utrudnione przez konieczność angażowania w ten proces nie tyle pojedynczych kobiet, ile całych rodzin. To jedna z fundamen-talnych strategii i mechanizmów ukształtowanych przez afgańską kulturę i tradycję³⁴, która właściwie zoperacjonalizowana może przynieść korzyści wszystkim aktorom za-angażowanym w procesy odbudowy pokonfliktowej. Jak więc sugeruje Tamim Ansary: *Wzmocnienie pozycji kobiet przez ich tradycyjne role może doprowadzić do głębszych zmian*³⁵.

Istotne w trakcie prowadzenia operacji stabilizacyjnych czy PCR jest rozpoznanie różnic między potrzebami i możliwościami zaangażowania w procesy odbudowy mię-dzy Afgankami zamieszkującymi tereny wiejskie (75% populacji)³⁶ i miasta. Na tę za-leżność zwracają uwagę m.in. Nancy H. Dupree, Sultan Barakat, Ester Boserup i inni badacze zajmujący się tematyką rozwojową czy pomocową³⁷.

³¹ F. Bari, *Women's Political Participation: Issues and Challenges*, United Nations, Division for the Advancement of Women (DAW), 3 XI 2005.

³² Zob. *Afghanistan: Central Statistics Organization (CSO) Estimated Population 2014-2015*, [online] <https://reliefweb.int/map/afghanistan/afghanistan-central-statistics-organization-cso-estimated-population-2014-2015>, 10 X 2024.

³³ K.J. Ayotte, M.E. Husain, *Securing Afghan Women: Neocolonialism, Epistemic Violence, and the Rhetoric of the Veil*, „National Women's Studies Association Journal” 2005, vol. 17, no. 3, s. 112-133.

³⁴ S. Barakat, G. Wardell, *Exploited by Whom? An Alternative Perspective on Humanitarian Assistance to Afghan Women*, „Third World Quarterly” 2002, vol. 23, no. 5, s. 909-930.

³⁵ T. Ansary, *City/Rural: Women and the Urban-Rural Divide in Afghanistan*, afghaniat@yahoo.com, 21 II 2002, za: S. Barakat, G. Wardell, *Exploited by Whom...*, s. 925.

³⁶ Dane za 2014 r. na podstawie: UN Data A World of Information, [online] <https://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3A1>, 30 IV 2024.

³⁷ N.H. Dupree, F. Rahimi, *Women in Afghanistan*, Liestal 1986, S. Barakat, G. Wardell, *Exploited by Whom...*; E. Boserup, *Rola kobiet w rozwoju gospodarczym*, [w:] *Kobiety, gender i globalny rozwój. Wybór tekstów*, red. N. Visvanathan, L. Duggan, N. Wiegersma, L. Nisonoff, Warszawa 2012.

Kobiety w Afganistanie nie stanowią jednolitej grupy. Ich status ani w kulturze, ani w społeczeństwie nie jest statyczny i podlega negocjacjom. A rola kobiet i ich udział w afgańskim społeczeństwie są kwestią bardzo upolitycznioną³⁸. Istotne są takie różnice, jak klasa, religia, pochodzenie etniczne itp. Aby zrozumieć, w jaki sposób odbywa się partycypacja kobiet w afgańskim społeczeństwie, konieczne jest poznanie ich stref wpływów oraz społecznej dynamiki genderowej. Dyskryminacja ze względu na płeć i przemoc (zarówno jako taktyka podczas konfliktu, jak i jego pośredni skutek), permanentna niepewność, ekstremizm i ubóstwo wzmacniają podziały społeczne, etniczne, polityczne i ekonomiczne oraz podatność na zagrożenia, jak również niszczą tradycyjne sieci bezpieczeństwa i mechanizmy radzenia sobie z zagrożeniami³⁹.

Świadomość tych procesów jest niezwykle istotna dla właściwego zoperacjonalizowania zarówno kultury *per se*, jak i (potencjału) kobiet będących immanentną częścią społeczeństwa, które ma charakter wyraźnie patriarchalny. Społeczeństwo to wytworzyło jednak sposoby na zapewnienie kobietom bezpieczeństwa w czasach kryzysu oraz daje im przestrzeń do aktywnego działania w sferze domowej i prywatnej.

Skonstatować zatem można, że:

- w Afganistanie (i prowincji Ghazni) przeplatają się ze sobą świat formalny i nieformalny, przy czym struktury państwowe (formalne) są trybami w maszynie tradycji;
- podporządkowana pozycja kobiet wobec mężczyzn oraz silnie zakorzeniony podział ról płciowych wynikają z uwarunkowań etnicznych i klanowych, wpływając na dostęp kobiet do zasobów, takich jak opieka zdrowotna, władza czy edukacja;
- relacje między głównymi grupami etnicznymi oraz więzi, które je łączą, kształtują specyficzną strukturę interakcji, widoczną w codziennym życiu społeczności;
- afgańskiej, co bezpośrednio wpływa na Afganki i sposób ich funkcjonowania w społeczeństwie, a pośrednio na kwestie bezpieczeństwa CF/PKW;
- warunkiem skutecznej operacjonalizacji kobiet jest faktyczne dostrzeżenie ich oddziaływania na kulturę;
- analiza genderowa pozwala lepiej dostrzec problemy związane z procesami odbudowy i rekonstrukcji oraz zauważyć i zrozumieć strategie radzenia sobie z nimi przez afgańskie społeczeństwo, a co za tym idzie, odpowiednio zoperacjonalizować kobiety i ich potencjał;
- działania na rzecz kobiet w kontekście rozwoju, bezpieczeństwa czy odbudowy w Afganistanie wymagają angażowania w ten proces nie tyle pojedynczych kobiet, ile całych rodzin, co oznacza, że operacjonalizacja jest procesem głęboko osadzonym w kontekście kulturowym i związanym ze świadomością sytuacyjną i analizą środowiska operacyjnego;

³⁸ D. Kandiyoti, *The Politics of Gender and Reconstruction in Afghanistan*, „UNRISD Occasional Paper”, No. 4, United Nations Research Institute For Social Development, II 2005, s. vii; V.M. Moghadam, *Patriarchy, the Taleban, and Politics of Public Space in Afghanistan*, „Women’s Studies International Forum” 2002, vol. 25, no. 1, s. 20.

³⁹ R. Ghiasy, *Development and Human Security in Afghanistan*, [w:] tegoż, *IV. Relief and Development in Dangerous Places*, „SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security” 2016, s. 381.

- rola kobiet w społeczeństwie afgańskim jest redefiniowalna – podlega negocjacjom. Użycie właściwych narzędzi uwzględniających rolę tradycji w lokalnym społeczeństwie może doprowadzić do zmian na rzecz poprawy statusu kobiet i wzmocnienia ich obecności w sferze publicznej;
- dyskryminacja ze względu na płeć i przemoc (zarówno jako taktyka podczas konfliktu, jak i jego pośredni skutek) oraz inne formy zagrożeń i wykluczenia społecznego, politycznego, edukacyjnego i ekonomicznego niszczą tradycyjne sieci bezpieczeństwa i mechanizmy radzenia sobie z zagrożeniami;
- wsparcie kobiet w obszarach wykluczenia oraz właściwe zoperacjonalizowanie kultury może wpłynąć na proces zmian społecznych w środowisku operacyjnym oraz bezpieczeństwo CF, jest także przestrzenią do „zdobywania serc i umysłów” oraz wykorzystania *soft power*;
- istnieją cztery kluczowe obszary partycypacji kobiet w społeczeństwie afgańskim: gospodarstwo domowe, polityka, ekonomia, wspólnota (lokalna) i kultura⁴⁰;
- kobiety przez wpływ, jaki wywierają na członków rodzin, mogą odgrywać istotną rolę w wysiłkach na rzecz bezpieczeństwa, kwestiach rozbrojenia, demobilizacji, reintegracji, a także budowania społeczeństwa obywatelskiego;
- świadomość kulturowa, wspierana wiedzą etnograficzną, stanowi pierwszy krok do efektywnego wykorzystania kultury w działaniach operacyjnych.

Wszystkie wymienione wyżej elementy jasno pokazują złożoną rolę lokalnych kobiet w środowisku operacyjnym Afganistanu (i prowincji Ghazni) oraz ich kluczową funkcję w operacjonalizacji kultury.

Równolegle do lokalnej dynamiki społecznej istotną funkcję w operacjach pełniły kobiety służące w Polskim Kontyngencie Wojskowym, których obecność wprowadzała dodatkowy wymiar do procesów operacjonalizacji kultury.

4. KOBIETY W POLSKIM KONTYNGENCIE WOJSKOWYM JAKO ELEMENT ŚRODOWISKA OPERACYJNEGO

Niezwykle istotny jest również wątek operacjonalizacji kobiet funkcjonujących w Afganistanie (i prowincji Ghazni) w ramach Polskich Kontyngentów Wojskowych⁴¹.

Metafory płci⁴² funkcjonujące na teatrze działań wojennych wpływały na interpretację ról płciowych zarówno w kulturze afgańskiej, jak i wewnątrz kontyngentu, co miało bezpośrednie przełożenie na udział kobiet w operacjonalizacji kultury. Obecność i operacjonalizacja kobiet na teatrze działań została zdominowana przez, wynikające

⁴⁰ T. Ansary, *City/Rural...*, za: S. Barakat, G. Wardell, *Exploited by Whom...*, s. 925.

⁴¹ Do próby badawczej wytypowano dowódców (i/lub zastępców dowódców) kontyngentów oraz kobiety – zarówno żołnierzy, jak i cywilów – pełniące służbę w kinetycznych i niekinetycznych komponentach PKW. Za takim doбором badanych przemawiały konteksty ich osobistych doświadczeń, zajmowane stanowiska, odpowiedzialność za podejmowane decyzje w ramach struktur, realizowane zadania, płeć.

⁴² J. Scott, *Gender and the Politics of History*, New York 1988, s. 242.

ze zmilitaryzowanej męskości, przekonania o wojnie jako „męskiej grze”. Na poziomie kontyngentu sprawczość kobiet, zarówno żołnierzy, cywili, jak i Afganek, była ograniczana przez konstrukcję instytucjonalną i stanowiła wypadkową analizy zadania. Kobiety żołnierze i cywile częściej doświadczały konsekwencji zmilitaryzowanej męskości w przestrzeni PKW niż w relacjach z Afgańczykami (mężczyznami). Natomiast Afganki zderzały się z tym zjawiskiem zarówno ze strony sił koalicji, jak i funkcjonującego w Afganistanie konstruktu kulturowego, w którym dominują zinstytucjonalizowane patriarchalne wartości i islamska pobożność.

Zauważyć można pewną wielotorowość widzenia roli kobiet, ich funkcjonowania w rejonie odpowiedzialności PKW oraz oddziaływania na operacjonalizację kultury.

Z jednej strony funkcjonowały kobiety żołnierze, które podporządkowane były zasadom obowiązującym w kulturze wojskowej oraz hierarchii dowodzenia i ponieważ nie dysponowały własną płcią, a jedynie realizowały zadania przypisane do obejmowanego stanowiska. Z drugiej – kobiety cywile, mniej ograniczone zasadami płynącymi z kultury organizacji wojskowej i hierarchii dowodzenia, łatwiej łączące role związane z realizacją zadań przypisanych do stanowiska z rolami nieformalnymi.

W środowisku operacyjnym prowincji Ghazni widoczne były typowe atrybuty charakterystyczne⁴³ dla płci kulturowej takie jak:

- większe kompetencje *soft power* kobiet niż mężczyzn;
- większe wyczulenie na niuanse kulturowe i umiejętność ich identyfikowania oraz dostosowywania się do nich (sytuacji) wśród kobiet niż wśród mężczyzn;
- efektywniejsze (wśród kobiet), ze względu na dokładność i wrażliwość, realizowanie zadań analitycznych i w obszarach logistki.

5. ROLA OPERACYJNE KOBIEŃ W PROCESIE OPERACJONALIZACJI KULTURY

W kontekście wpływu kobiet na operacjonalizację kultury można wyróżnić następujące role, jakie przyjmowały one w ramach działań PKW w Afganistanie:

- były nieformalnymi mediatorkami – na terenie FOB (Forward Operating Base – wysunięta baza operacyjna) oraz wśród lokalnej społeczności;
- budowały relacje z lokalną społecznością, nadając kontyngentowi „ludzką twarz”;
- były łączniczkami między zmilitaryzowanym światem mężczyzn i Afgańczykami (obu płci);
- były wsparciem w interakcjach z lokalną społecznością, co może przynieść korzyści dla celów strategicznych i operacyjnych (wynika to nie tylko z realizacji powierzonych zadań, ale również z kulturowo rozumianej kobiecości⁴⁴);

⁴³ Zdaniem badanych ekspertów.

⁴⁴ Kobiecość rozumiem tutaj jako zespół cech, postaw, ról społecznych i zachowań przypisanych kobiecie przez szeroko rozumianą kulturę.

- integrowały ludzi w ramach różnic kulturowych, co sprzyja lepszemu zrozumieniu miejscowych wartości;
- stały się jednym z narzędzi realizacji tzw. zwrotu kulturowego w polityce operacji COIN. Zdaniem większości badanych (obu płci) kobiety żołnierze i cywile w środowisku operacyjnym Ghazni nie tylko wspierały misję operacyjną, ale także działały jako pomost kulturowy, wspomagający proces operacjonalizacji kultury oraz przyczyniały się do bardziej pozytywnego wizerunku misji ISAF;
- odgrywały rolę dialogiczną⁴⁵ – działania pokojowe i gromadzenie informacji od afgańskich kobiet nie były dostępne i możliwe do realizacji przez mężczyzn (żołnierzy i cywili) ze względu na lokalne normy kulturowe.

Jak widać z powyższego, kobiety żołnierze i cywile w środowisku operacyjnym są częścią kultury w wielu jej aspektach i przejawach. Wpływają w sposób wieloaspektowy na operacjonalizację kultury, będąc jednym z czynników mających wpływ na przebieg operacji. Podczas działań zbrojnych prowadzonych poza granicami kraju, przy właściwym zoperacjonalizowaniu, mogą mieć istotne znaczenie dla wojskowej skuteczności operacyjnej oraz wsparcia sukcesów na poziomie strategicznym i taktycznym. Nasuwa się zatem jasny wniosek, że operacjonalizacja kobiet nie powinna być precedensem, a formalizacją ról i procesów, które zachodzą w armiach NATO oraz podczas prowadzenia operacji populacjocentrycznych w obszarach odmiennych kulturowo. Natomiast kompetencje kulturowe są „krytyczną zdolnością bojową” (*critical combat capacity*)⁴⁶.

Należy jeszcze raz zaakcentować, że kobiety w środowisku operacyjnym Ghazni funkcjonowały jako żołnierze, cywile oraz stanowiły niemal połowę lokalnej populacji. Kobiety żołnierze funkcjonowały w silnie zhierarchizowanej strukturze kultury wojskowej. Kobiety cywile dysponowały większą swobodą w obrębie łańcucha dowodzenia. Afganki były beneficjentkami działań PKW na rzecz PCR oraz same angażowały się w proces odbudowy Afganistanu. Kobiety realizowały wiele ról na teatrze działań, które można zawrzeć w kilku kategoriach:

- tradycyjnej – opartej na stereotypach związanych z pojmowaniem męskości i kobiecości;
- profesjonalnej – żołnierskiej związanej z realizacją zadania i kulturą organizacyjną wojska;
- elementu kultury i środowiska operacyjnego jako narzędzia do realizacji celów misji (kobiety cywile).

⁴⁵ A. Rosamond, A. Kronsell, *Cosmopolitan Militaries and Dialogic Peacekeeping: Danish and Swedish Women Soldiers in Afghanistan*, „International Feminist Journal of Politics” 2018, vol. 20, no. 2, s. 172-187.

⁴⁶ J.C. Antúnez, *Understanding the Operational Environment: The Human Dimension*, „Global Strategy Report” 2021, no. 1, [online] <https://global-strategy.org/understanding-the-operational-environment-the-human-dimension/>, 1 VII 2023.

6. OGRANICZENIA I BARIERY INSTYTUCJONALNEJ OPERACJONALIZACJI KOBIET

Operacjonalizacja kultury z uwzględnieniem kobiet jako elementu środowiska operacyjnego prowincji Ghazni nie występowała w formie zinstytucjonalizowanej, związanej ze świadomym wykorzystaniem w procesie planowania potencjału, jakim dysponowały kobiety na zajmowanych stanowiskach oraz w lokalnym środowisku operacyjnym. Proces ten przebiegał samoistnie na podstawie typowych i charakterystycznych dla obszaru konfliktu oraz przestrzeni operacyjnej mechanizmów eksponujących takie stereotypowo kobiece cechy, jak opiekuńczość, łagodzenie obyczajów, rozwiązywanie (lub generowanie) sporów oraz zaprzeczanie istocie płci *in se* przez defeminizację – „*żołnierz to żołnierz*”.

Zoperacjonalizowanie kultury przez uwzględnienie dynamiki płci oraz roli i sposobu funkcjonowania kobiet w środowisku operacyjnym jest jedną ze składowych sukcesu lub nieefektywności misji, szczególnie w obszarach odmiennych kulturowo podczas PCR oraz realizowania operacji populacjocentrycznych. Skuteczność działań zbrojnych wymaga zatem od wojska manipulacji rozumieniem pojęć męskości i kobiecości⁴⁷. Kody płci są wpisane w działania zarówno CF/PKW, jak i afgańskiego środowiska operacyjnego. W Afganistanie płeć jest *podstawowym sposobem oznaczania relacji władzy*⁴⁸, natomiast dla sił koalicji ukonstytuowanych w nurcie równości płci mogła być użytecznym narzędziem służącym do efektywnej operacjonalizacji kultury. Tym bardziej że – jak zauważał Amartya Sen – kiedy wzrasta wpływ kobiet, wzmacnia to umiarkowane centrum, co implikuje wzmocnienie stabilności gospodarczej i porządku demokratycznego⁴⁹, a te obszary wskazywane były jako kluczowe w strategii COIN (linie operacyjne, zarządzanie oraz odbudowa i rozwój). Afganki mogły (i mogą) służyć jako potężne aktywa w przeciwdziałaniu radykalizmowi islamskiemu i procesach PCR, mimo że ich role są strukturalnie determinowane przez system płci, strukturę państwa oraz poziom i rodzaj rozwoju gospodarczego. Podobną rolę mogły odegrać kobiety służące w CF. Ich bezsprzecznym atrybutem było to, co Rosamond i Kronsell nazywają *dialogicznym podejściem do pokoju*⁵⁰.

Problemy związane z akceptacją obecności kobiet w przestrzeni operacyjnej, które miały miejsce w PKW, związane były ze stereotypowymi przekonaniem odnośnie do płci oraz roli kobiet w społeczeństwie (polskim i afgańskim) oraz w wojsku. Afganki borykały się z trudnościami wynikającymi z funkcjonowania w przestrzeni patriarchalnej oraz zaszufładowania przez przedstawicieli CF jako ofiar pozbawionych sprawczej możliwości działania. Ich emancypacja budziła (i budzi) obawy afgańskiego

⁴⁷ C. Enloe, *Bananas, Beaches and Bases...*

⁴⁸ J. Scott, *Gender and the Politics...*, s. 242.

⁴⁹ A. Sen, *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford 1983.

⁵⁰ A. Rosamond, A. Kronsell, *Cosmopolitan Militaries...*, s. 172-187. Celem podejścia dialogicznego jest budowanie relacji opartych na zaufaniu i wzajemnym poszanowaniu, które pozwalają na rozwiązywanie sporów w sposób trwały i pokojowy. Relacje oparte na zaufaniu i partnerstwie są jedną z najważniejszych wartości kultury afgańskiej.

establishmentu religijnego i od zarania państwowości afgańskiej postrzegana była jako bezpośrednie zagrożenie dla istniejącego porządku społecznego.

Bezspornie jest, że kobiety tak w PKW, jak i przestrzeni operacyjnej Afganistanu oddziaływały na kulturę – zarówno organizacyjną, wojskową, jak i lokalną. Kierunki oddziaływania przebiegały wielotorowo.

Afganki wpływały na środowisko operacyjne Afganistanu (członkinie społeczeństwa z wszystkimi przypisanymi im kulturowo i stereotypowo rolami, działaczki na rzecz PCR, beneficjentki projektów rozwojowych) oraz misję ISAF (populacja Afganistanu, udział w PCR, partycypacja w projektach rozwojowych, procesy decyzyjne w PKW).

Kobiety żołnierze i cywile służące w PKW i biorące udział w misji ISAF były częścią wojskowej kultury misyjnej, w której z jednej strony przyswajały męskie wartości osadzone w kulturze wojskowej, a z drugiej pielęgnowały stereotypowe obrazy męskości żołnierzy – bojowników o wolność Afganek (ciemieźzonych przez talibski reżim)⁵¹. Pełniły również funkcję łączniczek między kulturą świata zachodniego i kulturą Afganistanu, PKW i populacją (z uwzględnieniem obu płci) Afganistanu, światem militarnym i światem cywilnym, kobietami w środowisku operacyjnym (po obu stronach FOB Ghazni). Ich obecność nie tylko nie wpływała w sposób negatywny na relacje z Afgańczykami (obu płci), ale również pomagała budować współpracę⁵² oraz realizować założenia COIN.

Zoperacjonalizowanie kobiet funkcjonujących jako zasób osobowy kontyngentu oraz zoperacjonalizowanie Afganek stanowiących, w badanej cezurze czasowej, niemal połowę populacji kraju, w którym prowadzono operację, zdaje się jednym z kluczowych elementów planowania operacyjnego i analizy zadania. Niemniej ich obecność nie została w pełni zoperacjonalizowana na teatrze działań w Ghazni, a nawet nie została w nim zauważona⁵³.

7. WNIOSKI: ZNACZENIE KOBIET DLA SKUTECZNOŚCI PCR I OPERACJI POPULACJOCENTRYCZNYCH

Celem artykułu było ustalenie, w jaki sposób kobiety funkcjonowały jako element środowiska operacyjnego prowincji Ghazni w latach 2009-2014 oraz w jakim stopniu ich potencjał był wykorzystywany w procesie operacjonalizacji kultury w działaniach

⁵¹ *Yet, the terrorists who helped rule that country now plot and plan in many countries, and they must be stopped. [...] The fight against terrorism is also a fight for the rights and dignity of women I hope Americans will join our family in working to ensure that dignity and opportunity will be secured for all the women and children of Afghanistan [...].* Laura Bush on Taliban Oppression of Women, „The Washington Post”, 17 XI 2001, [online], https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/laurabushtext_111701.html, 11 VI 2023.

⁵² Jak pokazały rozmowy z ekspertami realizowane przez autorkę.

⁵³ Jak dosadnie zauważyli niektórzy badani: [...] operacjonalizacji nie było; *To problem wysokiego szczebla operacyjnego, że nie dostrzegał kobiet w różnych komponentach i nie widział zmian, jakie zachodziły w innych państwach sojuszu* [pod tym kątem – przyp. A.Z.]; *Obecność kobiet nie mieściła się w mentalu mężczyzn zarządzających tą misją.*

Polskiego Kontyngentu Wojskowego w ramach procesu odbudowy pokonfliktowej (PCR). Analiza została oparta na jakościowym studium przypadku, obejmującym literaturę naukową, dokumenty NATO i wywiady eksperckie z byłymi członkami PKW.

W odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze stwierdzono, że kobiety funkcjonowały jako wielowymiarowi aktorzy środowiska operacyjnego: jako niemal połowa lokalnej populacji, uczestniczki formalnych i nieformalnych struktur społecznych, beneficjentki i współtwórczynie działań odbudowujących, a także jako żołnierze i cywile w strukturach PKW. Ich rola wykraczała poza stereotypowy model ofiary konfliktu – wpływały na dynamikę lokalnych relacji społecznych, mechanizmy bezpieczeństwa oraz procesy odbudowy instytucjonalnej.

Drugie pytanie badawcze potwierdzało, że obecność kobiet wpływała na operacjonalizację kultury w sposób realny, choć często nieformalny i sytuacyjny. Kobiety pełniły funkcje mediacyjne, dialogiczne i integracyjne, stanowiąc pomost między kontyngentem a lokalną społecznością, umożliwiając dostęp do informacji niedostępnych dla mężczyzn, wzmacniając komponent *soft power* i wspierając realizację założeń operacji populacjocentrycznych i strategii COIN.

Trzecie pytanie badawcze – dotyczące instytucjonalnego uwzględnienia potencjału kobiet w planowaniu operacyjnym – ujawniło istotną lukę. Analiza materiału empirycznego wskazuje, że ich potencjał nie został w pełni zinstytucjonalizowany ani świadomie wykorzystany. Operacjonalizacja kobiet przebiegała raczej spontanicznie, jako rezultat indywidualnych kompetencji, potrzeb sytuacyjnych i lokalnych uwarunkowań kulturowych, a nie jako element systemowego podejścia do planowania.

W świetle powyższego wstępne założenie artykułu – że kobiety stanowiły istotny, lecz niedostatecznie dostrzeżony zasób operacyjny w procesie operacjonalizacji kultury – znajduje potwierdzenie. Badania wykazały, że skuteczność działań w środowisku odmiennym kulturowo, zwłaszcza w warunkach PCR, wymaga nie tylko świadomości kulturowej, ale także pogłębionej analizy dynamiki płci jako kluczowego wymiaru relacji władzy i bezpieczeństwa.

Zoperacjonalizowanie kobiet – zarówno jako zasobu osobowego kontyngentu, jak i jako elementu lokalnego środowiska operacyjnego – powinno stanowić integralną część planowania operacyjnego w operacjach populacjocentrycznych. Włączenie perspektywy gender nie jest jedynie postulatem normatywnym wynikającym z dokumentów międzynarodowych, lecz warunkiem zwiększenia efektywności operacyjnej, trwałości procesów odbudowy i budowania stabilności w długiej perspektywie.

BIBLIOGRAFIA

- Afghanistan: Central Statistics Organization (CSO) Estimated Population 2014-2015*, [online] <https://reliefweb.int/map/afghanistan/afghanistan-central-statistics-organization-cso-estimated-population-2014-2015>.
- Ahmed I., *Does Gender Shape the War System and Vice Versa?*, [online] <https://www.e-ir.info/2014/11/16/does-gender-shape-the-war-system-and-vice-versa/>.

- Ansary T., *City/Rural: Women and the Urban–Rural Divide in Afghanistan*, afghaniyat@yahoo groups.com, 21 II 2002, za: S. Barakat, G. Wardell, *Exploited by Whom? An Alternative Perspective on Humanitarian Assistance to Afghan Women*, „Third World Quarterly” 2002, vol. 23, no. 5.
- Antúnez J.C., *Understanding the Operational Environment: The Human Dimension*, „Global Strategy Report” 2021, no. 1, [online] <https://global-strategy.org/understanding-the-operational-environment-the-human-dimension/>.
- Arystofanes, *Lizystrata*, przeł. O. Śmiechowicz, Katowice 2022.
- Ayotte K.J., Husain M.E., *Securing Afghan Women: Neocolonialism, Epistemic Violence, and the Rhetoric of the Veil*, „National Women’s Studies Association Journal” 2005, vol. 17, no. 3, s. 112-133.
- Bados V., Martínez-Ferrer J., Lavella L., *Guidelines for Commanders and Staffs: Operationalization of Culture in Military Operations. Best Practices*, SP Tradoc, Granada 2010.
- Barakat S., Wardell G., *Exploited by Whom? An Alternative Perspective on Humanitarian Assistance to Afghan Women*, „Third World Quarterly” 2002, vol. 23, no. 5, s. 909-930.
- Bari F., *Women’s Political Participation: Issues and Challenges*, United Nations, Division for the Advancement of Women (DAW), 3 XI 2005.
- Bell Ch., O’Rourke C., *Peace Agreements or ‘Pieces of Paper’?: The Impact of UNSC Resolution 1325 on Peace Processes and Their Agreements*, „International and Comparative Law Quarterly” 2010, vol. 59, no. 4, <https://doi.org/10.1017/S002058931000062X>.
- Bi-Strategic Command Directive 040-001 (Public Version) Integrating Gender Perspective Into The Nato Command Structure*, 20 X 2021, [online] https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/Bi-SCD_040-001.pdf.
- Boserup E., *Rola kobiet w rozwoju gospodarczym*, [w:] *Kobiety, gender i globalny rozwój. Wybór tekstów*, red. N. Visvanathan, L. Duggan, N. Wiegiersma, L. Nisonoff, Warszawa 2012.
- Cockburn C., *Gender Relations as Causal in Militarization and War: A Feminist Standpoint*, [w:] *Making Gender, Making War: Violence, Military and Peacekeeping Practices*, red. A. Kronsell, E. Svedberg, London 2011, <https://doi.org/10.1080/14616741003665169>.
- Danielewicz K., *Operacja „Moshtarak”. Pierwszy praktyczny test nowej strategii COIN w Afganistanie*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2010, nr 3-4.
- Dupree N.H., *Afghan Women under the Taliban*, [w:] *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban*, red. W. Maley, London 1998.
- Dupree N.H., Rahimi F., *Women in Afghanistan*, Liestal 1986.
- Enloe C., *Bananas, Beaches and Bases Making Feminist Sense of International Politics*, Berkeley–Los Angeles–London 2014.
- Galula D., *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*, New York–London 1964.
- Ghiasy R., *Development and Human Security in Afghanistan*, [w:] R. Ghiasy, *IV. Relief and Development in Dangerous Places*, „SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security” 2016.
- Hyndman D., Flower S., *The Crisis of Cultural Intelligence: The Anthropology of Civil-Military Operations*, Singapore 2019, <https://doi.org/10.1142/11082>.
- Kandiyoti D., *The Politics of Gender and Reconstruction in Afghanistan*, „UNRISD Occasional Paper”, No. 4, United Nations Research Institute For Social Development, II 2005.

- Kilcullen D., *Counterinsurgency*, Oxford 2010.
- Kilcullen D., *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*, Oxford 2009.
- Krause J., Olsson L., *Women's Participation in Peace Processes*, [w:] *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*, red. R. Mac Ginty, J. Darby, Cham 2022.
- Kvarving L.P., Grimes R., *Why and How Gender Is Vital to Military Operations*, [w:] *Handbook on Teaching Gender in the Military*, Geneva 2016.
- Laura Bush on Taliban Oppression of Women, „The Washington Post”, 17 XI 2001, [online] https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/laurabush-text_111701.html.
- Letort D., *Looking Back into Abu Ghraib: Standard Operating Procedure (Erroll Morris, 2008)*, „Media, War & Conflict” 2013, vol. 6, no. 3, <https://doi.org/10.1177/1750635213502139>.
- Locher B., Prügl E., *Feminism and Constructivism: Worlds Apart or Sharing the Middle Ground?*, „International Studies Quarterly” 2001, vol. 45, no. 1, <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00184>.
- McLeod L., *Experiences, Reflections, and Learning: Feminist Organizations, Security Discourse and SCR 1325*, [w:] *Making Gender, Making War: Violence, Military and Peacekeeping Practices*, red. A. Kronsell, E. Svedberg, London 2011.
- Metz S., *Counterinsurgency: Strategy and the Phoenix of American Capability*, US Army War College USAWC Press, 2 I 1995.
- Minnich J.M., *Societal Violence Against Women and National Insecurity: The Need for Gendered Security*, [w:] *Hindsight, Insight, Foresight: Thinking about Security in The Indo-Pacific*, red. A.L. Vuving, Honolulu 2020.
- Moghadam V.M., *Patriarchy, the Taleban, and Politics of Public Space in Afghanistan*, „Women's Studies International Forum” 2002, vol. 25, no. 1, [https://doi.org/10.1016/S0277-5395\(02\)00224-8](https://doi.org/10.1016/S0277-5395(02)00224-8).
- Norell M., *COIN in Afghanistan: Winning the Battles, Losing the War?*, FOI. Swedish Defence Research Agency, III 2010.
- Oettler A., *The Struggle for Gendered Peace and LGBT Rights in Colombia*, „Violence, Security, and Peace Working Papers” 2019, no. 2.
- Olzacka E., „Kulturowy zwrot” w badaniu i prowadzeniu wojen – nowa perspektywa analityczna, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, z. 4(89), s. 305-320.
- Olzacka E., *Wojna a kultura. Nowożytna rewolucja militarna w Europie Zachodniej i Rosji*, Kraków 2016.
- Petraeus D.H., Mattis J.M., *Field Manual*, no. 3-24: *Counterinsurgency*, Washington 2006.
- Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325*, UN Women, 2015.
- Prügl E., *Gender and War: Causes, Constructions, and Critique*, „Perspectives on Politics” 2003, vol. 1, no. 2.
- Reimagining Peacemaking: Women's Roles in Peace Processes*, red. M. O'Reilly, A. Ó Súilleabháin, T. Paffenholz, New York 2015.

- Rosamond A., Kronsell A., *Cosmopolitan Militaries and Dialogic Peacekeeping: Danish and Swedish Women Soldiers in Afghanistan*, „International Feminist Journal of Politics” 2018, vol. 20, no. 2, <https://doi.org/10.1080/14616742.2017.1378449>.
- Salmoni B.A., Holmes-Eber P., *Operational Culture for the Warfighter: Principles and Applications*, Washington 2008.
- Schreiber H., *Świadomość międzykulturowa. Od militaryzacji antropologii do antropologizacji wojska*, Warszawa 2013.
- Scott J., *Gender and the Politics of History*, New York 1988.
- Sen A., *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford 1983.
- Smith R., *Przydatność siły militarnej. Sztuka wojenna we współczesnym świecie*, przeł. A. Maziarska, J. Maziarski, Warszawa 2010.
- Stone L., *Annex II: Quantitative Analysis of Women's Participation in Peace Processes*, [w:] *Reimagining Peacemaking: Women's Roles in Peace Processes*, red. M. O'Reilly, A. Ó Súilleabháin, T. Paffenholz, New York 2015.
- Tapscott R., *Militarized Masculinity and The Paradox of Restraint: Mechanisms of Social Control Under Modern Authoritarianism*, „International Affairs” 2020, vol. 96, no. 6, <https://doi.org/10.1093/ia/iiaa163>.
- Tomasik T., *Wojna, męskość, literatura*, Słupsk 2013.
- Trochowska K., *Operacjonalizacja kultury w przeciwdziałaniu zagrożeniom asymetrycznym*, „Zeszyty Naukowe AON” 2013, z. 3(92).
- Trochowska K., *„Zdobywanie serc i umysłów” od kuchni. Amerykańskie doświadczenia w operacjonalizacji kultury dla potrzeb wojskowych*, „Politeja” 2014, vol. 11, nr 2, <https://doi.org/10.12797/Politeja.11.2014.28.09>.
- UN Data A World of Information, [online] <https://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3A1>.
- Whitt J.E., *Dangerous Liaisons: The Context and Consequences of Operationalizing Military Chaplains*, „Military Review” 2012, vol. 92, no. 2.
- Women's Participation in Peace Negotiations: Connections Between Presence and Influence*, UN Women, 2012.
- Wunderle W., *Through the Lens of Cultural Awareness: A Primer for US Armed Forces Deploying to Arab and Middle Eastern Countries*, Cansas 2006.

Aleksandra ZAMOJSKA – jest doktorem nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie oraz weteranką misji poza granicami kraju. W centrum jej zainteresowań znajdują się kobiety w warunkach wojny – ich bezpieczeństwo, sprawczość i rola w odbudowie społeczności dotkniętych konfliktem. Doświadczenia zdobyte podczas misji w Afganistanie łączy z badaniami nad kulturowymi wymiarami bezpieczeństwa.